მანანა სანაძე

თამაზ ბერაძე

შესავალი საქართველოს ისტორიაში

სალექციო კურსი

საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი

2018

სარჩევი

თავი I 6

საქართველოს ისტორიის დარგები და დამხმარე დისციპლინები. საქართველოს ისტორიის ქრონოლოგია. 6

საქართველოს ისტორიის პერიოდიზაცია 6

თავი II 33

წინაისტორიული ხანა საქართველოში. საქართველო წარმართ მეფეთა ხანაში – მეფე აიეტიდან მეფე მირიანამდე 33

თავი III 57

მირიან მეფიდან ერისმთავრებისა და პატრიკიოსების ხანამდე 57

თავი IV 80

რელიგიები საქართველოში უძველესი დროიდან დღემდე 80

თავი V 101

ქართული სამეფო-სამთავრო დინასტიები 101

თავი VI 117

საქართველოს ისტორიის „ოქროს ხანა“ 117

თავი VII 146

საქართველო XIII-XV საუკუნეებში 146

თავი VIII 177

საქართველო XVI-XVIII საუკუნეებში 177

თავი IX 201

ქართული კულტურა ანტიკურ ხანასა და შუა საუკუნეებში 201

თავი X 226

საქართველო რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში; ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა საქართველოში 226

თავი XI 243

საქართველო 1914 წლიდან 70-იანი წლების ჩათვლით 243

თავი XII 261

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა. საქართველო 1989-2008 წლებში 261

თავი I

საქართველოს ისტორიის დარგები და დამხმარე დისციპლინები. საქართველოს ისტორიის ქრონოლოგია. საქართველოს ისტორიის პერიოდიზაცია

1. საქართველო და მისი მეზობლები. საქართველო კავკასიაში მდებარეობს. მისი ტერიტორია 69. 500 კვ. კმ-ია, მოსახლეობა 2014 წლის აღწერით 3 713 804 კაცს შეადგენს, რაც 2002 წლის აღწერის შედეგებთან შედარებით 15%-ით ნაკლებია. დღეისათვის საქართველოს ტერიტორიის 20 %-ზე მეტი, აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი – ე.წ. სამხრეთ ოსეთი, ოკუპირებულია რუსეთის ფედერაციის ჯარების მიერ, ხოლო ამ რეგიონებიდან გამოძევებული ძირძველი ქართული მოსახლეობა ლტოლვილებად იქცნენ საკუთარ სამშობლოში.

საქართველოს მოსახლეობის დაახლოებით 4/5 ქართველები არიან. ქართველების გარდა საქართველოში ცხოვრობენ აზერბაიჯანელები, სომხები, რუსები, ოსები, აფხაზები, ქურთები, ებრაელები, ბერძნები, უკრაინელები, ბელორუსები, აისორები, ქისტები. ტერიტორიის სიდიდით ჩვენი ქვეყანა მსოფლიოს დიდ ქვეყნებს ვერ შეედრება, მაგრამ მრავალ ისეთ ქვეყანას აღემატება როგორიცაა: ალბანეთი, ბელგია, ისრაელი, ლატვია, ლიტვა, შვეიცარია, ჰოლანდია... მოსახლეობითაც ის ყველაზე მცირერიცხოვანი როდია...

საქართველოს ჩრდილოეთიდან კავკასიონის მთაგრეხილი მიჯნავს. სახელწოდება „კავკასია“ ძველსპარსული „კაპკაპი“-დან მომდინარეობს, რაც ამ ენაზე მაღალ, დიდ მთას აღნიშნავდა. მართლაც, კავკასიონის მთიანეთი მსოფლიოს უმაღლესი მთაგრეხილების რიცხვს მიეკუთვნება. მისი უმაღლესი მწვერვალი იალბუზი ზღვის დონიდან 5642 მეტრზეა. დღეს იალბუზი რუსეთის ფედერაციის საზღვრებშია. საქართველოში კავკასიონის უმაღლესი მწვერვალებია შხარა (5068 მ.) და მყინვარწვერი, იგივე ყაზბეგი (5003 მ.), მწვერვალი უშბა შედარებით დაბალია (4700 მ), მაგრამ ალპინისტებს თავისი მიუდგომლობით იზიდავს.

კავკასიონის მთავარი წყალგამყოფი ქედი კავკასიას ორად ჰყოფს. ამ ქედის გადაღმა ჩრდილოეთ კავკასია მდებარეობს, რომელსაც საქართველოში იმიერკავკასიასაც ეძახიან. ავკასიონის მთავარი ქედის სამხრეთით მდებარე კავკასიის ნაწილს საქართველოში, ჩვეულებრივ, ამიერკავკასიას უწოდებენ. რუსები მას თავის მხრივ „ზაკავკაზიეს“ ანუ „იმიერკავკასიას“ ეძახიან. ასეთი გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად დღეისათვის დამკვიდრდა მისი ახალი სახელი –„სამხრეთ კავკასია“, რომელშიც ძირითადად საქართველო, აზერბაიჯანი და სომხეთი მოიაზრება. საქართველოს ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი სამხრეთ კავკასიაში მდებარეობს, მაგრამ მისი მცირე ნაწილი ჩრდილოეთ კავკასიაშიც გადადის.

კავკასიონის მთავარი ქედი, უძველესი დროიდან აბრკოლებდა ჩრდილოეთ და სამხრეთ კავკასიას შორის ადამიანთა მიმოსვლას, თუმცა გადაულახავ ჯებირს მაინც ვერ ქმნიდა. სამიმოსვლოდ, პირველ რიგში, გამოიყენებოდა დარუბანდის ვიწრო გასასვლელი, რომელიც არის პატარა ზოლი კავკასიონსა და კასპიის ზღვას შორის. **დარუბანდის იგივე დერბენდის სახელწოდება ძველ სპარსულად „ჩაკეტე კარს“ ნიშნავს**. ამ გასასვლელის გარდა, სამხრეთ და ჩრდილოეთ კავკასიას შორის მიმოსვლა კავკასიონის მთავარი წყალგამყოფი ქედის უღელტეხილებით ხდებოდა, რომლებიც კავკასიონის მთავარი ქედიდან გამოსული მდინარეების სათავეებთანაა. ასეთი გადასასვლელი საქართველოში ორმოცდასამია. მათ

შორის ძველად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ჯვრის უღელტეხილს, რომელიც მდინარეების არაგვისა და თერგის სათავეების შესაყარში მდებარეობს.

საქართველოს საზღვართან მდინარე თერგი ვიწრო დარიალის ხეობაში შედის, რომლის ბოლოს უძველესი დროიდან დარიალის ციხე იდგა. **დარიალიც ძველი სპარსული „დარ ი ალანი“-** დან მომდინარეობს **„ალანთა კარს“** ნიშნავს. ჩრდილოეთ კავკასიაში მოსახლე ალანებს ჩვენი წინაპრები „ოვსებს“ ეძახდნენ, ამიტომ საქართველოდან თერგის ხეობით ოსეთში გასასვლელს, **ძველსპარსულ „დარიალან“ იგივე „დარიალ“-თან ერთად ჩვენი წინაპრები „ოვსთა კარსაც“ უწოდებდნენ**. კავკასიონის მთიანეთიდან მცირე კავკასიონისკენ ლიხის ანუ სურამის ქედი მიემართება, რომელიც საქართველოს აღმოსავლეთ და დასავლეთ ნაწილად ჰყოფს.

საქართველოს საზღვრების საერთო სიგრძე 1969 კმ-ია, აქედან ძირითადი ნაწილი სახმელეთო საზღვარზე მოდის, ხოლო საზღვაო საზღვარი მხოლოდ 315 კმ-ია. საქართველო შავი ზღვით ემეზობლება თურქეთს, ბულგარეთს, რუმინეთს, უკრაინასა და რუსეთს. ხმელეთით საქართველოს უშუალო მეზობლები არიან: თურქეთი სომხეთი აზერბაიჯანი და რუსეთი.

რუსეთი ანუ რუსეთის ფედერაცია საქართველოს ჩრდილოელი მეზობელია. ყველაზე ჩრდილო-დასავლეთით საქართველოს რუსეთის ფედერაციის კრასნოდარის მხარე ემიჯნება, ჩრდილო-აღმოსავლეთით კი – რუსეთის ფედერაციაში შემავალი ყარაჩაი-ჩერქეზეთის, ყაბარდო-ბალყარეთის, ალანიის, ინგუშეთის, ჩეჩნეთის და დაღესტნის რესპუბლიკები.

რუსეთის ფედერაცია საქართველოს მეზობლებს შორის უდიდესი ქვეყანაა. ამავე დროს იგი მსოფლიოს უდიდეს სახელმწიფოთა რიცხვს მიეკუთვნება. მისი ფართობი 17 მილიონ კვ. კმ-ს აღემატება, მოსახლეობა კი დაახლოებით 150 მილიონია. რუსეთის ფედერაციის დედაქალაქია მოსკოვი.

მსოფლიოს დიდ სახელმწიფოებს მიეკუთვნება საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთის მეზობელი თურქეთის რესპუბლიკაც, რომლის ტერიტორია 780 ათასი კვ. კმ-ს. ხოლო მოსახლეობა დაახლ. 80 მილიონ კაცს შეადგენს. **თურქეთის რესპუბლიკის დედაქალაქია ანკარა**.

ტერიტორიით და მოსახლეობით საქართველოს აღემატება მისი აღმოსავლეთის მეზობელი აზერბაიჯანის რესპუბლიკა, რომლის ფართობი 86, 6 ათასი კვ. კმ-ია, ხოლო მოსახლეობა დაახლოებით 9 მილიონ 165 ათასი შეადგენს. **აზერბაიჯანის დედაქალაქია ბაქო**.

საქართველოს ტერიტორიით და მოსახლეობით ჩამოუვარდება მისი სამხრეთ აღმოსავლელი მეზობელი სომხეთის რესპუბლიკა, რომლის ტერიტორია დაახლ. 30 ათასი კვ.მ-ია, ხოლო მოსახლეობა 3 მილიონ 400 ათასი კაცს აღემატება. **სომხეთის დედაქალაქია ერევანი**.

საქართველოს დასავლეთით შავი ზღვა ემიჯნება, ჩრდილოეთით მისი ტერიტორიის ნაწილი კავკასიის მთიანეთს უკავია,ხოლო სამხრეთით – მცირე კავკასიის მთიანეთს.

საქართველოს დედაქალაქია თბილისი, რომელსაც ძველად „ტფილისი“ ეწოდებოდა. ამ სახელიდან მოდის საქართველოს დედაქალაქის ძველი უცხოური სახელწოდება „ტიფლისი“. ჩვენი სამშობლოს სიდიდით მეორე ქალაქია ქუთაისი, ძველი ქუთათისი. შაქართველოს უმნიშვნელოვანესი ნავსადგურებია - ბათუმი, ფოთი და სოხუმი.

ბათუმი აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დედაქალაქია. სოხუმი კი–აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის.

საქართველოს დასავლეთიდან შავი ზღვა ესაზღვრება. „შავი ზღვა“ ამ ზღვის შედარებით ახალი სახელია. თავდაპირველად ჩვენი წინაპრები მას უბრალოდ „ზღვას“ უწოდებდნენ, შემდეგ კი, მის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოსახლე ქართული ტომის სასპერების მიხედვით - „სპერის ზღვას“. მოგვიანებით ქართველებმა ძველი ბერძნების გავლენით შავ ზღვას „პონტოს ზღვა“ უწოდეს. თანამედროვე ქართული სახელი „შავი ზღვა“ XVII ს-დან ჩნდება.

საქართველოს ძლიერების ხანაში მისი საზღვრები შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე იყო გადაჭიმული. კასპიის ზღვის სახელი კასპიელთა ტომიდან წარმოსდგება. ეს ტომი ძველად ამ ზღვის სამხრეთ-დასავლეთ სანაპიროზე ცხოვრობდა. ჩვენი წინაპრები კასპიის ზღვის სამხრეთ ნაწილს „გურგენის“, ჩრდილოეთ ნაწილს კი „დარუბანდის“ ზღვას ეძახდნენ.

სახელწოდება „გურგენის ზღვა“ კასპიის ზღვას ძველმა სპარსელებმა შეარქვეს, რაც მათ ენაზე „მგლების ქვეყნის ზღვას“ ნიშნავს. ასე უწოდენდნენ ისინი კასპიის ზღვის სამხრეთით და დასავლეთით მდებარე ქვეყნებს. VIII-IX საუკუნეებში სამხრეთ კავკასიაში გაბატონებულმა არაბებმა კასპიის ზღვას „ხაზართა ზღვა“ უწოდეს, რაც მის ჩრდილო სანაპიროზე მდებარე, იმ დროს ძლიერი ხაზართა ქვეყნის სახელიდან წარმოსდგება. კასპიის ზღვას ეს სახელი დღემდე შემორჩა მთელ რიგ აღმოსავლეთის მუსლიმურ ქვეყნებში.

ჩვენ თავს ქართველებს ვეძახით, ჩვენ სამშობლოს კი საქართველოს. მეზობელი თუ შორეული ხალხები სხვა სახელებით გვიცნობენ. უძველეს ხანაში ჩვენი ქვეყნის ერთიანი სახელწოდება საერთოდ არ არსებობდა, ვინაიდან არ არსებობდა ერთიანი ქართული სახელმწიფო. თავდაპირველად ისტორიული საქართველოს ტერიტორიაზე ძირითადად ორი, აღმოსავლურ და დასავლურ ქართული სახელმწიფო იყო.

დასავლურ ქართულ სახელმწიფოს აღმოსავლეთის ძველი ხალხები „კილხას“, „კულხას“, ძველი ბერძნები და რომაელები კი „კოლხიდას“ უწოდებდნენ. მოგვიანებით ამ სახელმწიფოს სათავეში ლაზური ტომიდან წარმომდგარი სამეფო დინასტია მოექცა. ქვეყანასაც მეზობლები „ლაზიკედ“ მოიხსენიებდნენ. ჩვენი წინაპრები დასავლურ ქართულ სამეფოს აქ მოსახლე ძირითადი ქართული ტომის სახელის მიხედვით „ეგრის“-ს

(წარმოსდგება ეგური-დან ეგ(უ)რისი უწოდებდნენ). ამ სახელმწიფოში მცხოვრებლებს კი „მეგრს“, იგივე მეგრელს ეძახდნენ, რაც ზოგადად ეგრისის ანუ დასავლურ ქართული სამეფოს მკვიდრს აღნიშნავდა. დაახლოებით ათასი წლის წინათ ეს სახელები დასავლეთ საქართველოს მხოლოდ ერთი ქართული მხარის სამეგრელოს და მისი მოსახლის სახელად იქცა. დაახლოებით ათას ორასი წლის წინათ დასავლეთ საქართველოს სამეფოს აფხაზური დინასტია ჩაუდგა სათავეში. ამის შემდეგ დიდხანს ჩვენი წინაპრები და სხვა ხალხები დასავლეთ საქართველოს „აფხაზეთს“ და მის მოსახლეს „აფხაზს“ უწოდებდნენ. უფრო მეტიც XI–XIII საუკუნეების სპარსულ და არაბულ საისტორიო წყაროებში „აფხაზეთი“ ხშირად მთელ საქართველოს აღნიშნავდა.

აღმოსავლურ ქართულ სამეფოს ძველი სპარსელები „ვირკან“-ს ეძახდნენ, რაც „მგელთა“ ქვეყანას“ ნიშნავს და სპარსული „ვირკ“-იდან (მგელი) მომდინარეობს. ეს არაა გასაკვირი. უძველეს ხანაში სხვადასხვა ხალხები სხვადასხვა ცხოველებს ეთაყვანებოდნენ. ასეთ ცხოველებს „ტოტემური ცხოველები“ ეწოდება. როგორც ჩანს, ჩვენი ძველი წინაპრებისთვის მგელი განსაკუთრებით სათაყვანო ცხოველი იყო. მგლის კულტის კვალი შემოგვინახა ქართულმა ხალხურმა ზღაპრებმაც. დიდი ქართველი მეფის ვახტანგ გორგასლის მუზარადზეც მგელი იყო ამოტვიფრული. ეს ძველი სპარსული სახელწოდება დაედო საფუძვლად ჩვენი ქვეყნის ძველ ბერძნულ-რომაულ სახელს „იბერიას“ იგივე „ივერიას“. ბერძნულ-რომაული „ივერია“ ჩვენმა ძველმა მეზობლებმა, სომხებმა მათი ენის შესაბამისად, „ზემო მხარედ“, „ზემო ქვეყნად“ გაიაზრეს. აქედან წარმოსდგა „ვრაც (ძველი „ვერქ“, „ვირქ“), რომელსაც ისინი ჩვენ გვეძახიან. აქედანვე მოდის საქართველოს სომხური სახელიც „ვრასტან“ რაც სიტყვასიტყვით „ქართველთა ქვეყანას“ ნიშნავს. მოგვიანებით თვით სპარსულ ენაში მომხდარი ცვლილებების გამო „ვირკანი“ „გურგანმა“ შეცვალა. არაბებმა ვინაიდან მათ ენაში „გ“ არ არსებობს ეს სახელი „ჯურჯანად“ შეითვისეს. აქედანვე მომდინარეობს სახელი „გურჯი“ – „ქართველი“ და „გურჯისტანი“ – „საქართველო“, რომელსაც აღმოსავლეთის ხალხები მათ შორის თურქები და სპარსელები გვიწოდებენ.

„ჯურჯი“ „„გურჯი“ და „გურგი“ იგივე „გორგი“ ევროპელებმა ადრევე „გეორგ“–ად გადაიღეს. ამ ძირიდან წარმოსდგება ქართველის და საქართველოს აღმნიშვნელი ყველა დასავლეთ ევროპული სახელი. რუსული „გრუზ“-ინი, აგრეთვე „გურჯის“ იგივე „გურზ“ -ის სახეცვლილებაა. საინტერესოა ვიცოდეთ, რომ „იბერიას“ ძველი ბერძნები პირინეის ნახევარკუნძულსაც (დღევანდელი ესპანეთი და პორტუგალია) უწოდებდნენ, იქ მოსახლე ხალხს კი – „იბერებს“. გარდა სახელთა ასეთი დამთხვევისა, ძველი ბერძნები კავკასიაში ადრევე გაეცნენ ზეპირ გადმოცემას ქართველთა ანუ იბერთა გადმოსახლებისა და თავიანთ ახალ სამშობლოში მოსვლის შესახებ, რომელიც სინამდვილეში წინააზიაში სკვითურ-ინდო-

ევროპული ტომების მოძრაობას ასახავდა. ამ ორი ინფორმაციის გაერთიანებით ბერძენ სწავლულებში წარმოიქმნა თვალსაზრისი, რომ პირინეის ნახევარკუნძულისა და კავკასიის იბერები მონათესავე ხალხები იყვნენ და ერთმანეთის განაყოფს წარმოადგენდნენ. ზოგი თვლიდა რომ კავკასიის იბერები პირინეის ნახევარკუნძულიდან გადმოსახლდნენ, ზოგი კი პირიქით, პირინეის ნახევარკუნძულის იბერების თავდაპირველ სამშობლოდ კავკასიას მიიჩნევდა. პირინეის იბერებისა და ქართველთა ანუ კავკასიის იბერების ნათესაობის შესახებ თვალსაზრისი ბერძნული მწერლობიდან ძველ საქართველოშიც დამკვიდრდა. ის ჩვენ წინაპრებში ერთხანს იმდენად გავრცელებული იყო, რომ ათონის ქართველთა მონასტრის წინამძღვარი, X-XI საუკუნეების დიდი საეკლესიო მოღვაწე იოანე მთაწმინდელი ესპანეთში გამგზავრებასაც კი აპირებდა: „სმენოდა–მოგვითხრობს იოანე მთაწმინდელის ცხოვრების მემატიანე“ - რომ ქართველთა არც თუ მცირერიცხოვანი მოდგმა და ერი სახლობს იქ“.

პირინეის ნახევარკუნძულის იბერებისა და ქართველთა ნათესაობის თეორიას ძველ ბერძნულ სამყაროშივე გამოუჩდნენ მოწინააღმდეგენი. ჯერ კიდევ ძველი ბერძენი ისტორიკოსი აპიანე აღნიშნავდა, რომ „იბერებს“, რომლებიც აზიაში არიან (იგულისხმება ქართლის მცხოვრებლები) ზოგი მათგანი მიიჩნევს ევროპელი იბერების (იგულისხმება აპენინის ნახევარკუნძულის იბერები) წინაპრებად, ზოგი მათ მოახალშენეებად, სხვები კი მხოლოდ თანამოსახელეებად, რადგან არც ზნე აქვთ არაფრით მსგავსი, არც ენა.

მიუხედავად ამისა, ქართველთა და პირინეის იბერთა ნათესაობის შესახებ თვალსაზრისი ფრიად ცხოველმყოფელი აღმოჩნდა. XIX-XX სს-ში ესპანეთის იბერების მემკვიდრეების ბასკების და ქართველების ენობრივი ნათესაობის საკითხი მეცნიერთა საგანგებო შესწავლის საგანი გახდა. კვლევამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, ბასკურ და ქართულ ენებს შორის ნათესაობა ვერ დაადგინა.

ძველმა ევროპელმა სწავლულებმა სახელწოდება „გეორგიის“ (საქართველო) სპარსული „გურგ“-იდან (მგელი) წარმომავლობის შესახებ არაფერი იცოდნენ. ამიტომ ისინი საქართველოს ამ სახელწოდების თავისებურ ახსნას შეეცადნენ: ზოგი სწავლული მას საქართველოში წმინდა გიორგის განსაკუთრებული პატივისცემით ხსნიდა, ზოგი კი ბერძნულ სიტყვა „გეორგ“-ს უკავშირებდა, რაც ამ ენაზე „მიწათმოქმედს“ აღნიშნავს. სახელწოდება „გეორგიის“ ევროპელ სწავლულთა მიერ მოცემულ ახსნას ქართველი მეცნიერებიც გაეცნენ და ერთხანს ამ საკითხის საბოლოოდ გარკვევამდე იზიარებდნენ კიდეც.

ჩვენი თვითსახელწოდება „ქართველი“, საიდანაც წარმოსდგება სახელი სა-ქართველ-ოც, მომდინარეობს ძველი აღმოსავლურ ქართული სამეფოს სახელიდან – „ქართლი“. ეს სახელი თავდაპირველად მცხეთის მიდამოებში, მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე აღმართულ მთას და ამ მთაზე მდებარე ციხე–ქალაქს ერქვა. ამ ციხე–ქალაქს მოგვიანებით „არმაზი“ ეწოდა, ხოლო მთას სახელი „ქართლი“ დღემდე შემორჩა. ციხე-ქალაქი „ქართლი“ უძველეს ხანაში მცხეთის გადედაქალაქებამდე აღმოსავლურ ქართული სახელმწიფოს მეფეთა მთავარ სამყოფელს წარმოადგენდა. ამიტომ მისი სახელი მთელი სამეფოს სახელად იქცა. როგორც ფიქრობენ, თვით სახელი „ქართ-ლი“ „ქართ“ ძირიდან მომდინარეობს, რომელიც ძველ ინდოევროპულ ენებში გამაგრებულ, მოზღუდულ ადგილს აღნიშნავს. (შეადარეთ: „გრად“ – ციხე ქალაქი–სლავურ ენებში; „გარდ-ენ“ //„გარტ-ენ“- ბაღი - გერმანულ ენებში...)

ქვეყნის სახელიდან „ქართ-ლი“ მივიღეთ მისი მოსახლის სახელი „ქართუ-ელი“, იგივე „ქართველი“, რომელიც ზოგადად ტომობრივი წარმოშობის მიუხედავად, ქართლის სამეფოს მცხოვრებს აღნიშნავდა.

საქართველოს სხვადასხვა მხარეები უძველესი დროიდან მჭიდროდ იყო ერთმანეთთან დაკავშირებული. ამიტომ მისმა მცხოვრებლებმა თანდათანობით თავიანთი თავი ერთ ხალხად – ქართველად გაიაზრა. თავის ქართველად გააზრებამ აუცილებელი გახადა, პოლიტიკური დაქუცმაცებულობის მიუხედავად, ქვეყნის საერთო სახელის წარმოშობაც. თავდაპირველად ასეთი მნიშვნელობა „ქართლმა“ შეიძინა. ქვეყნის ერთიანი სახელის გაჩენა წინ უსწრებდა ქვეყნის ერთ სამეფოდ გაერთიანებას. ჯერ კიდევ საქართველოს გაერთიანებამდე, X ს-ის სინას მთაზე მცხოვრები ქართველი ბერები თავის დილის ლოცვაში მათი საერთო, თუმცა

მრავალ სამეფოდ-სამთავროდ დანაწილებული სამშობლოს–ქართლის - კეთილდღეობას შეს-თხოვდნენ ღმერთს: „ქართლისა მშვიდობისა საზღვართა განგებისა მეფეთა და მთავართა დაწყნარებისა ქრისტეანობისა დამტკიცებისათვის უფლისა მიმართ ვილოცოთ“.

XI ს-დან მოყოლებული ქართველთა ერთიანი ქვეყნის სახელი „საქართველო“-მ დაიმკვიდრა, რაც, როგორც ვიცით, ქართველებით დასახლებულ ქვეყანას აღნიშნავს. ამ სახელთან ერთად ჩვენი წინაპრები თავიანთ ქვეყანას „ყოველ საქართველოსაც“ უწოდებდნენ. ამით ისინი კიდევ ერთხელ უსვამდნენ ხაზს იმას, რომ გაერთიანებამდე არსებული სამეფო-სამთავროები ერთიანი ქართული ქვეყნის ცალკეული მხარეები იყვნენ.

2. საქართველოს მხარეები ძველად და დღეს. ჩვენი სამშობლო უძველესი დროიდან ცალკეულ მხარეებად იყოფოდა, რომელთაც ჩვენი წინაპრები სულ ადრე „სოფელს“, მოგვია-ნებით „ხევს“ და „ქვეყანას“ უწოდებდნენ. ქართლი, კახეთი, სამცხე, ჯავახეთი, იმერეთი, სამეგრელო, აფხაზეთი, აჭარა, გურია, სვანეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, ხევი, მთიულეთი, ფშავი, ხევ-სურეთი, თუშეთი საქართველოს ძირითადი მხარეებია.

ქართლი საქართველოს შუაგულია. დღეს ის მდინარე მტკვრის ორივე ნაპირას ლიხის ქედიდან აზერბაიჯანის და სომხეთის საზღვრებამდეა გადაჭიმული. ქართლში მდებარეობს ჩვენი სამშობლოს დედაქალაქი თბილისი. ცალკე გამოყოფენ ქართლის სამხრეთ ნაწილს, რომელსაც ქვემო ქართლს უწოდებენ. ქვემო ქართლში მდებარეობს ქალაქები: მარნეული, ბოლნისი, დმანისი, აგრეთვე მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე რუსთავი და გარდაბანი....

ძველად ქვემო ქართლი მხოლოდ მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს ეწოდებოდა. ის ბევრად უფრო სამხრეთით ვრცელდებოდა და დღევანდელი სომხეთის ჩრდილოეთ ნაწილსა და მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს აზერბაიჯანის დასავლეთ ნაწილსაც მოიცავდა. ქვემო ქართ-ლის ისტორიული საზღვარი აზერბაიჯანთან მდინარე ბერდუჯზე, დღევანდელ მდინარე ძეგამ-ჩაიზე (აზერბაიჯანში) გადიოდა; სომხეთთან კი ისტორიული საზღვარი ბამბაკ-ერევნის ქედს მიუყვებოდა. უძველეს ხანაში ქვემო ქართლი ორ ქვეყნად **გარდაბანად და გაჩიანად** იყოფოდა.

ძველი გარდაბანი მტკვრის მარჯვენა მხარეს მდებარე ქვეყანა იყო და ძირითადად ქვემო ქართლის დაბლობ ნაწილს მოიცავდა. გარდაბანი თბილისის ქვემოთ მტკვრის მარჯვენა ნაპირას იწყებოდა და მდ. ძეგამ-ჩაიმდე ვრცელდებოდა. მისი მთავარი ციხე-ქალაქი ხუნანიც მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე მტკვართან მდ. თაუზ-ჩაის შეერთების ადგილას (ამჟამად აზერბაიჯანშია) მდებარეობდა. ამიტომ ძველი ქართლის სამეფოს იმ საერისთავოს, რომელიც გარდაბნის ქვეყანას მოიცავდა, ხუნანის საერისთავო ეწოდებოდა. ეს ქალაქი XIII ს-დან აღარ არსებობს.

გაჩიანის ქვეყანა ძირითადად ქვემო ქართლის მთიან ნაწილს, მდინარეების: ვერეს, ალგეთის, ხრამისა და დებედას ხეობებს მოიცავდა. ქართლის სამეფოს წარმოშობის შემდეგ გაჩიანმა სამშვილდის საერისთავო შეადგინა. **მოგვიანებით გაჩიანს ტაშირი ეწოდა**. სამშვილ-დის საერისთავო კიდევ ერთ შედარებით პატარა ისტორიულ ქვეყანას **აბოცს, იგივე აშოცს** მოიცავდა. აბოცი ერთადერთი ძველი ქართული ისტორიული მხარეა, რომელიც ბამბაკ-ერევნის წყალგამყოფი ქედის სამხრეთით, მდ. არაქსის შენაკადის ახურიანის ზემო წელზე მდებარეობდა.

ქვემო ქართლის ძველ ციხე-სიმაგრეებსა და ეკლესია-მონასტრებს შორის უპირველეს ყოვლისა უნდა მოვიხსენიოთ სამშვილდისა და ბირთვისის ციხეები, ბოლნისის სიონი, რომ-ლის კედლებმა უძველესი ქართული წარწერები შემოგვინახა.

ქვემო ქართლს შიდა ქართლისაგან ისტორიულად თრიალეთის ქედი გამოჰყოფდა. შიდა ქართლში მდებარეობენ ქალაქები: ცხინვალი, გორი, ხაშური... აგრეთვე ძველი ქართლის სამეფოს დედაქალაქი და ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ცენტრი მცხეთა, თავისი დიდებული სვეტიცხოვლის ტაძრით. მცხეთაშივეა აღმართული სამთავროს ტაძარი, სადაც ჩვენი პირველი ქრისტიანი მეფე მირიანი და მისი მეუღლე ნანა ასვენია. აქვეა უფლისციხის ძველი ნაქალაქარიც. თანამედროვე სამხარეო დაყოფით, შიდა ქართლი განსხვავდება ისტო-